

POPOV, Vladimir: Meždunaroden obmen na izdaniâ meždú bibliotekite. Šášnost, pravno regulirane, šavremenni problemi. Teoretični aspekti. Sofiá, Narodna Biblioteka "Kiril i Metodij", 1983. 177 p.

A nemzetközi könyvtárközi cseretevékenység lényege, jogi szabályozása, korszerű formái és elméleti vonatkozásai

Popov könyve bevezetőjében olyan általános kérdéseket érint, mint a nyomtatott kiadványok helye, a könyvtárak mint kommunikációs eszközök szerepe a mai világban, és ezen az úton jut el fő témájához, a nemzetközi kiadványcseréhez. A kérdést három nagy fejezetben tárgyalja: elsőként a nemzetközi kiadványcsere lényegét vizsgálja, majd rátér a nemzetközi kiadványcsere államközi, közjogi és

egyes országokon belüli jogi szabályozásának kérdéseire. A harmadik rész a nemzetközi kiadványcsere gyakorlati problémáit tárgyalja, a csere megszervezését és hatékonyságának mérését. Végezetül összefoglalja a Bulgáriában elért eredményeket és a megoldásra váró kérdéseket.

A könyvtárak közötti nemzetközi kiadványcsere alapvető célja az egyes országok tudományos, kulturális, gazdasági és társadalmi fejlesztésének elősegítése az információhordozók különféle formában bonyolódó cseréje útján. Meg kell különböztetni a cserét az adásvételtől, amely ugyancsak egyenértékek cseréje, de pénz közvetítésével és teljes értékkiegyenlítés útján, szemben a cserével, ahol ez csak közelítő kiegyenlítés, még az ún. értékcsere típusú esetekben is. El kell különíteni az akciót az ajándékozástól (azaz nem ajándékok kölcsönös cseréjéről van szó), mert a tulajdonátruházás vonása ugyan közös, de az ajándékozó nem tart(hat) igényt a kiegyenlítésre. A legbonyolultabb a csere és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés közötti viszony meghatározása akkor, ha a kölcsönzés során reprográfiai anyagokat küldenek visszavárható eredeti kiadványok helyett. Ilyenkor az eljárástól függően adásvétel, kiadványcsere vagy ajándékozás esete fordulhat elő attól függően: fizetik vagy viszonozzák-e a másolatokat. A szerző hangsúlyozza, hogy a nem könyvtári intézmények és magánszemélyek közötti cserék sem tartoznak e fogalomba. Ugyanígy nem sorolhatók ide az egyes intézmények saját kiadványkörözései, külföldre küldései stb. sem. Nincs a nemzetközi könyvtárközi kiadványcserének közös vonása az ún. korlátlan eszme- és információcserével, illetve a szabad információáramlással sem, mivel a kiadványcsere egy előzetesen jóváhagyott egyezmény alapján meghatározott cseretevékenység, a megegyezés tárgyát képező anyag tartalmának, minőségének szigorú és folyamatos kétoldalú ellenőrzése mellett. A nemzetközi kiadványcsere az egyes országok könyvtárainak az a nemzetközi és belső jog által szabályozott speciális tevékenysége, amely hagyományos eljárással nyomtatott vagy bármely más módon

reprodukált kiadványok egyenértékű, valuta nélküli cseréjét foglalja magába, alakszerű szerződések vagy nem-formális megegyezés alapján a könyvtári állományok gyarapítása és a könyvtári tájékoztató szolgálat bővítése és korszerűsítése céljából; közvetve a résztvevő országok tudományos, műszaki, kulturális és társadalmi fejlődése érdekében. A szerző elemzi azokat a tényezőket, amelyek az országok könyvtárai közötti kiadványcserét ösztönzik, és elhelyezi ezt a tevékenységet a nemzetközi kulturális együttműködés rendszerében, hangsúlyozva az Unesco és az IFLA részvételét a közvetítésben.

Részletesen vizsgálja a csere tárgyát képező dokumentumtípusokat, a nemhagyományos dokumentumokat és a könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadványok cseréjét. A kiadványcsere alapját azok a kétoldali szerződések képezik, amelyek vagy csak a kiadványok cseréjére vonatkoznak, vagy egy szélesebb körű kulturális együttműködési megállapodás keretében szabályozzák azt. A speciális csereszerződések vizsgálatánál kiemeli ezek normatív jellegét, előnyeiket a csere volumenének, formájának, eszközeinek rögzítése, stabilitásának biztosítása, a felek jogainak és kötelezettségeinek pontos megfogalmazása és a csere gazdasági kérdéseinek tisztázása terén. Szól azokról az esetekről, amikor kormány meghatalmazás alapján egyes hatóságok (minisztériumok, akadémiák) kulturális együttműködéseikben szabályozzák a kiadványcseréjüket is (ezek ugyancsak nemzetközi jogi megállapodások). Értékeli és összefoglalja a legfontosabb nemzetközi kiadványcsere egyezményeket az 1902-es mexikói–amerikai egyezménytől az 1958-ban Párizsban megkötött és 1961-ben életbe lépett Unesco kiadványcsere egyezményekig, amelyek közül az általános nemzetközi kiadványcsere egyezményt 1980-ig 38, az államközi hivatalos kiadványok és állami dokumentumok cseréjére vonatkozó megegyezést 40 ország ratifikálta. Mindkét egyezmény rendelkezéseit részletesen elemzi a következő kérdéskörökben: a kormányzatok szerepe a csere ösztönzésé, megkönnyítése, szervezése és koordinálása ügyében, a csere tárgyai, a nemzetközi csereszolgálat és -központ funkciói, a hivatalos kiadványok és állami dokumentumok cseréje. Hangsúlyozza a párizsi egyezmény szerepét a publikációk egyetemes hozzáférhetőségének biztosítására irányuló Unesco–IFLA program megvalósításában. Ezután részletes áttekintést ad országonként a nemzetközi kiadványcsere jogi szabályozásáról.

A harmadik rész a nemzetközi kiadványcsere kapcsán felmerülő szervezési és hatékonysági kérdéseket vizsgálja. Elsősorban azt, hogy a centralizált vagy decentralizált csereszervezet célszerűbb-e a résztvevők, az egyes könyvtárak, könyvtári rendszerükért felelős tudományos szervezetek és hatóságok, illetve az országos könyvtári rendszerért felelős állami szervek szempontjainak figyelembevételével. Véleménye szerint a nemzetközi kiadványcsere decentralizált megoldásának (mint pl. Bulgáriában) számos pozitív vonása van. Meghatározza az országos csereközpont szerepét és funkcióit a decentralizált nemzetközi kiadványcsere rendszer keretében (csereanyagok szétküldése, elosztása, a résztvevő könyvtárak ellátása, cserére alkalmas anyagok, könyvtárközi duplumcserék, hivatalos kiadványok cseréje, bibliográfiák összeállítása és közreadása, statisztikai adatgyűjtés és feldolgozás, beszámolási kötelezettségek nemzeti és nemzetközi szinten, metodikai funkciók, cserekoordináció stb.).

A nemzetközi kiadványcsere hatékonyságának fogalmát elemezve és a különböző szerzők álláspontját kritikusan áttekintve megállapítja, hogy a nemzetközi kiadványcsere

valódi hatékonyságértéke kizárólag a csere országos társadalmi funkciójának szempontjából ítéltető meg: miután a nemzetközi kiadványcsere nem izolált kapcsolatból áll, hanem rendszer, tehát társadalmi hatékonyságának megítélésénél is rendszerként kell vizsgálni, másrészt a cseretermékek hatékonysága az olvasói felhasználás hatékonyságának függvénye. Figyelembe kell venni, hogy csak a gazdasági hatékonyság nem lehet a nemzetközi kiadványcsere értékelési kritériuma, egyrészt az össze nem vethető minőségi mutatók nagy száma miatt, másrészt a csere egyenértékét is nehéz megállapítani (pl. valutakonvertibilitási problémák stb.).

Nem elhanyagolható tényező, hogy egyes országokban a nemzetközi kiadványcsere a kereskedelmi forgalom helyettesítésére is szolgál. Fontos szerepet kap az idő-tényező az információellátási sebesség fokozása iránti igénynövekedés miatt. Részben Bulgária kapcsán részletezi a kiadványcserét korlátozó tényezőket (ritka nyelvek, kis országok kiadványcseréje). Befejezésül feltárja a Bulgáriában megoldásra váró kérdéseket: a cserekapcsolatok fejlesztését vagy túlerőltetését, a vásárlási nehézségek áthidalására való alkalmasságát, a bolgár cserekiadványok minőségének és mennyiségének kérdését, különös tekintettel a világnyelveken történő publikációk mennyiségének és minőségének javítására, a hivatalos kiadványok cseréjének fejlődését és a cserekapcsolatokat lebonyolító szakemberek képzésének és továbbképzésének kérdéseit. Igen fontosnak tartja a nemzetközi könyvtári cseretevékenység széleskörű elvi megalapozását, a téma elmélyült vizsgálatát, gazdasági és társadalmi vonatkozásainak feltárását és az ehhez szükséges metodika kidolgozását. Hangsúlyozza a bolgár nemzeti könyvtárak mint csereközpontok tevékenységének, információs és koordinációs funkcióik bővítésének és megszilárdításának fontosságát, mivel ezek az ország tudományos, műszaki és gazdasági fejlődését elősegítő eszközök, a nemzetközi tudományos és kulturális együttműködésbe való bekapcsolódás feltételei.

PÁSZTOR Ilona